

Rafał Bednarczyk

Formacja dorosłych w strukturach Akcji Katolickiej w świetle refleksji teologicznej ks. Stefana Wyszyńskiego

Studia Theologica Varsaviensia 47/1, 97-110

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. RAFAŁ BEDNARCZYK

FORMACJA DOROSŁYCH W STRUKTURACH AKCJI KATOLICKIEJ W ŚWIEŁLE REFLEKSJI TEOLOGICZNEJ KS. STEFANA WYSZYŃSKIEGO

Przemiany społeczne w Polsce po roku 1989 otworzyły na nowo możliwości angażowania się ludzi świeckich w życie Kościoła. Dzięki tym sprzyjającym warunkom, a szczególnie pod wpływem przemówienia Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów polskich w czasie ich wizyty „ad limina Apostolorum” w roku 1993, rozpoczął się proces odtwarzania struktur Akcji Katolickiej w Polsce. Jan Paweł II zwrócił wówczas biskupom uwagę, że *...niezastąpionym środkiem formacji apostołowskiej świeckich są organizacje, stowarzyszenia i ruchy katolickie. Wśród nich szczególne miejsce zajmuje Akcja Katolicka, która kiedyś w Polsce była tak żywa i przyniosła tyle wspaniałych owoców. Trzeba więc, aby na nowo odżyła. Bez niej infrastruktura zrzeszeń katolickich w Polsce byłaby niepełna*¹.

Czas dynamicznego rozwoju tego bardzo prężnego zrzeszenia apostołowskiego katolików świeckich, przypadł w Polsce na lata trzydzieste XX wieku². W tym samym okresie ks. dr Stefan Wyszyński rozpoczął swoją ożywioną działalność publicystyczną jako teolog i specjalista w dziedzinie katolickiej nauki społecznej³. Wśród jego licznych prac z okresu poprzedzającego wybuch II wojny światowej znalazły

¹ Jan Paweł II, *Przemówienie do I grupy biskupów polskich przybyłych z wizytą „ad limina Apostolorum”*. *Kościół wspólnotą ewangelizującą*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 14 (1993) nr 2, s. 16.

² Więcej na temat Akcji Katolickiej w Polsce można znaleźć m.in. w następujących publikacjach: R. Czekalski, *Przemówienia i organizacje i diecezji plockiej w okresie międzywojennym*, „Saeculum Christianum” 4 (1997) nr 1, s. 85 – 105; W. Guzewicz, *Diecezjalny Instytut Akcji katolickiej w diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, „Roczniki Teologiczne” 52 (2005) z. 4, s. 107 – 136; K. Jezyna, *Akcja Katolicka w II Rzeczypospolitej*, Lublin 1996; R. Niparko, *Akcja Katolicka*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, Lublin 1985, kol. 227 -233; K. Sosna, *Rola świeckich w posłannictwie Kościoła w świetle działalności Akcji Katolickiej*, w: *Program duszpasterski na rok 1994/95. Ewangelizacja w tajemnicy i misji Kościoła. Kościół jako missio*, red. E. Szczotok, A. Liskowacka, Katowice 1994, s. 552 – 573; L. Wilczyński, *Działalność diecezjalnych Instytutów Akcji Katolickiej w Polsce w latach 1930 – 1939*, Toruń 2003.

³ Zob. A. Micewski, *Kardynał Wyszyński, Prymas i mąż stanu*, Paryż 1982, s. 26 – 31.

się opracowania poświęcone problematyce Akcji Katolickiej w Polsce i w Europie. Przedmiotem podejmowanej przez niego na tym gruncie refleksji stało się również interesujące nas zagadnienie formacji religijnej dorosłych.

Głównym zadaniem niniejszego artykułu będzie nakreślenie założeń formacji religijnej dorosłych w świetle myśli teologicznej późniejszego Prymasa Polski. Z punktu widzenia katechetyki istotny problem do rozstrzygnięcia skupia się wokół pytania: na ile formacja religijna dorosłych proponowana w strukturach Akcji Katolickiej może być modelem katechezy dorosłych? W kontekście współczesnej katechetyki reflektującej nad skutecznością form katechezy dorosłych, warto na nowo sięgnąć do postulatów wypracowanych przez ks. S. Wyszyńskiego, które także dziś mogą stanowić źródło wartościowych inspiracji i praktycznych rozwiązań.

1. PRÓBA ZDEFINIOWANIA AKCJI KATOLICKIEJ

Określenie Akcji Katolickiej w oparciu o publikacje ks. Stefana Wyszyńskiego będzie stanowić dla nas klucz do poznania specyfiki działalności formacyjnej prowadzonej przez tę organizację. Zadanie to nie ma tylko znaczenia metodologicznego dla potrzeb niniejszej refleksji. W historii przedwojennej Akcji Katolickiej zdarzały się bowiem przykłady błędnego rozumienia założeń tego ruchu wśród samych jego członków. Zaowocowało to ożywioną dysputą teologów zmierzającą do ukazania czym jest Akcja Katolicka, jakie są zasady jej organizacji, a co za tym idzie, jak powinno wyglądać jej prawidłowe działanie. W tok tej dyskusji włączył się także ks. S. Wyszyński, ówczesny redaktor naczelny „Ateneum Kapłańskiego”.

Sięgając do wypowiedzi Piusa XI, ks. S. Wyszyński za kluczowe dla zdefiniowania Akcji Katolickiej przyjął zestawienie słów tworzących jej nazwę⁴. „Akcja” oznacza w tym wypadku zadanie aktywnego i programowego działania na rzecz określonej społeczności. Słowo „Katolicka” wskazuje na istotną cechę działania społecznego, które powinno opierać się na Ewangelii i być trwale zakorzenione w tradycji i misji Kościoła. Wyrażenie „Katolicka” nie może zatem mieć charakteru nominalnego przyporządkowania do określonej

⁴ Por. S. Wyszyński, *Źródło mocy Akcji Katolickiej*, w: *Kapłan wśród ludzi. Praca zbiorowa ku uczczeniu księdza Władysława Kornilowicza w 25-lecie jego pracy kapłańskiej*, Warszawa 1938, s. 202 – 204.

instytucji. Jego zastosowanie ma wówczas pełny sens, gdy członkowie Akcji przede wszystkim identyfikują się z nauczaniem Stolicy Apostolskiej oraz żyją życiem Kościoła katolickiego. Połączenie obydwu członów nazwy definiuje Akcję Katolicką, jako organizację o charakterze apostołskim, która znajdując pole swojego działania na forum życia społecznego, posługuje się wartościami chrześcijańskimi i nauką Kościoła.

Przyjmując powyższą definicję Akcji Katolickiej, ks. S. Wyszyński zwracał uwagę na błąd, polegający na przeakcentowaniu działalności społecznej. W ówczesnych realiach europejskich istniało wiele organizacji, także katolickich, których celem była pomoc w rozwiązywaniu aktualnych bolączek społecznych. Powołując się m.in. na przykład niemiecki podkreślał, że Akcja Katolicka nie może całego swego wysiłku skupiać na programowaniu działalności społecznej kosztem pracy formacyjnej⁵. Dostrzegając podobne niebezpieczeństwo na gruncie Akcji Katolickiej w Polsce, postulował, aby aktywność społeczna „ad extra” była równoważona przez pracę na forum wewnętrznym „ad intra”. Ten postulat oznaczał na pierwszym miejscu troskę o pogłębione życia wewnętrznego członków Akcji Katolickiej, a następnie dbałość o poziom wewnętrznych relacji we wspólnocie⁶. Działalność „ad intra” odnosząc się głównie do sfery duchowości, domagała się jednak zwrócenia uwagi na potrzebę pełnej i wszechstronnej formacji dorosłych. Pomocą w rzetelnym zbadaniu dorobku przedwojennej refleksji ks. S. Wyszyńskiego nad formacją dorosłych w ramach Akcji Katolickiej, będzie jej analiza w oparciu o trzy funkcje katechezy: nauczania, wychowania i wtajemniczania⁷.

⁵ *W życiu katolickich Niemiec daje się wyczuć istnienie tego właśnie „zawodu”. Pomimo ogromnej pracy, pomimo pokrycia Niemiec sieciami organizacji katolickich, nie osiągnięto tych zdobyczy, jakich się spodziewano; jest rzeczą pewną, że gdyby ich nie było, katolicyzm niemiecki nie miałby tego znaczenia, jakie posiada obecnie, jednak rezultaty nie odpowiadają, że użyjemy popularnego określenia, „dynamisch und statistisch”, włożonej energii. Przede wszystkim okazuje się, że organizacja za mało wychowuje: powtarza się tutaj ten sam błąd, który zrobił wielkie spustoszenie we współczesnej szkole: intelektualizm. Organizacja katolicka w Niemczech bardzo sumiennie naucza, ale nie zawsze sumiennie wychowuje.* S. Wyszyński, *Główne typy Akcji Katolickiej zagranicą*, Lublin 1931, s. 38. [Wszystkie cytaty i wypowiedzi ks. S. Wyszyńskiego przytoczone zostały zgodnie z oryginalnym zapisem.]

⁶ Por. tenże, *Źródło mocy Akcji Katolickiej*, art. cyt., s. 207 – 208.

⁷ Stosowane obecnie w katechetyce rozróżnienie na funkcje wtajemniczania, nauczania i wychowanie zostało wprowadzone w oparciu o *Directorium Catechisticum Generale* (1971 r.) oraz Adhortację apostołską Jana Pawła II o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae* (1979 r.). Zob. R. Czekański, *Katecheza komunikacją wiary. Studium katechetyki fundamentalnej*, Płock 2006, s. 84.

2. FUNKCJA NAUCZANIA W FORMACJI DOROSŁYCH

Wiara i wiedza stanowią „dwa skrzydła”, które pozwalają człowiekowi kontemplować prawdę o Bogu⁸. Odnosząc to stwierdzenie do katechezy dorosłych, możemy łatwiej określić podstawy funkcji nauczania. Wiara potrzebuje wiedzy, która będzie służyła jej pogłębieniu i utrwalaniu. W tym znaczeniu „wiedza”, na którą składa się poznanie podstawowych prawd wiary, szkolne lekcje religii, udział w niedzielnej Mszy Świętej, a także wiedza ogólna o świecie, jest niezbędna dla kształtowania wiary dojrzałej ukierunkowanej ku zbawieniu. Stąd przekaz właściwej treści religijnej warunkuje proces formacji wiary i stanowi istotę funkcji nauczania w katechezie⁹.

Ks. S. Wyszynski w wydanym w 1931 r. opracowaniu „Główne typy Akcji Katolickiej zagranicą” podjął problem stanu wiedzy religijnej wiernych w ówczesnej Polsce w kontekście tworzenia struktur Akcji Katolickiej. Jak zaznaczał – *zasadniczą trudnością, z którą spotkać się może nasza A.K. zaraz na wstępie, to ignorancja religijna, wyrażająca się wśród inteligencji w wielkiej dowolności myślenia tem trudniejszej do pokonania, że opartej na uprzedzeniu do katolickiego dorobku umysłowego (...). Nasza inteligencja nie jest niewierząca, ale w wysokim stopniu niewiedząca. (...) Z tem wszystkim znaczenie religii dla życia osobistego jest opacznie rozumiane, a już zupełnie niedocenione w życiu publicznym. Masy ludowe natomiast obok gorącej i silnej wiary, nieznanomości religii, posiadają tradycyjną pobożność i przywiązanie do „swego” kościoła, mniej natomiast uświadomione przywiązanie do Kościoła katolickiego*¹⁰.

W świetle przytoczonej wypowiedzi wyraźnie została zaakcentowana potrzeba podjęcia solidnej edukacji religijnej dorosłych. Główny ciężar systematycznego nauczania spoczywał w pierwszym rzędzie na duszpasterzach. Tradycyjnie miejscem realizacji nauczania pasterskiego pozostawały przede wszystkim „ambona, konfesjonał i ołtarz”. Konkretnym przykładem tak rozumianej formacji dorosłych były wygłaszane podczas niedzielnej Mszy Świętej kazania katechizmowe, co było obowiązkiem nakładanym na duszpasterzy przez Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. Szczegółowe wskazania co do ich formy i treści regulowały w Polsce przepisy Synodu

⁸ Zob. Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wstęp.

⁹ Por. R. Czekalski, *Katecheza komunikacją wiary. Studium katechetyki fundamentalnej*, dz. cyt., s. 94 – 95.

¹⁰ S. Wyszynski, *Główne typy Akcji Katolickiej zagranicą*, dz. cyt., s. 44.

Plenarnego z 1936 r. oraz prawodawstwo diecezjalne¹¹. Realizacja takiej koncepcji edukacji religijnej dorosłych przewidywała wygłaszanie nauk w formie systematycznego wykładu prawd wiary, który rozłożony był na okres pięciu lat. W jej programowaniu obok celów dydaktycznych pojawiały się także cele o charakterze wychowawczym i inicjacyjno-mistagogicznym. Warto w tym miejscu zauważyć, że ks. S. Wyszyński wskazując na tradycyjne sposoby nauczania w kościele, postulował poszukiwanie nowych form ich wykorzystania, bardziej odpowiadających potrzebom współczesności.

Znaczenie sumiennego i rzetelnie realizowanego przez duchownych nauczania dorosłych w parafii akcentował późniejszy Prymas Tysiąclecia zwłaszcza w kontekście przykładu Niemiec, gdzie ten wymiar pracy ustępował na rzecz większej aktywności organizacyjnej. Tak ten problem ujął w jednym z artykułów: (...) *całkowite wychowanie religijne, z oddziaływaniem na umysł, serce i wolę może dać tylko Kościół; z chwilą, gdy pracę przenosi się z murów świątyni na salę stowarzyszenia trzeba się poważnie liczyć z tem, by duchowieństwo, prowadzące pracę wychowawczą w świątyni, zbyt nie zostało zaangażowane w pracy organizacji, by starczyło przecież czasu i energii na uzupełnienie wychowania organizowanego w murach świątyni*¹².

Opierając się na podstawowej formacji religijnej w parafii, postulował inne formy nauczania. Przykładem takiej formy była szeroko rozwijana wówczas przez Akcję Katolicką działalność wydawnicza służąca promocji myśli katolickiej zwłaszcza wśród inteligencji. Dostrzegano przy tym różnorodność potrzeb adresatów, stąd wydawnictwa Akcji Katolickiej koncentrowały się wokół następującej tematyki:

- apostołstwo świeckich w świecie od strony założeń teoretycznych i praktycznych;
- życie w rodzinie i społeczeństwie;
- wychowanie katolickie;
- stosunki społeczne i ekonomiczne;
- katolicka myśl teologiczna i filozoficzna;
- życie duchowe i liturgia¹³.

¹¹ Por. R. Czekalski, *Organizacja katechezy w diecezji plockiej w okresie międzywojennym*, „Saeculum Christianum” 5 (1998) nr 1, s. 71 – 72.

¹² S. Wyszyński, *Główne typy Akcji Katolickiej zagranicą*, dz. cyt., s. 38.

¹³ Zob. R. Niparko, *Akcja Katolicka*, art. cyt., kol. 231 – 232.

Inną formą nauczania religijnego dorosłych były propozycje odczytów, kursów oraz cyklów wykładów, również skierowane głównie pod adresem inteligencji. Działacze Akcji Katolickiej dbali o promocję katolickiej myśli społecznej także przez organizowanie różnorodnych zjazdów, kongresów czy tygodni kultury. Popularyzacji treści religijnych na forum ogólnopolskim i w poszczególnych diecezjach służyła prasa katolicka. Uwzględniając potrzeby określonych grup zawodowych, np. lekarzy czy nauczycieli, przygotowywano także publikacje skierowane pod ich adresem. Kierowanie działalności wydawniczej Akcji Katolickiej na konkretnego odbiorcę z uwzględnieniem jego potrzeb związanych z wykształceniem, wykonywanym zawodem czy sytuacją społeczną, było także postulatem ks. S. Wyszyńskiego, podobnie jak większe zwrócenie uwagi na potrzeby ludu wiejskiego w zakresie edukacji religijnej¹⁴.

Trzecim sposobem edukacji katolickiej, były diecezjalne placówki oświatowe organizowane pod auspicjami Akcji Katolickiej. Pierwszą grupę tworzyły Instytuty Wyższej Kultury Religijnej, które umożliwiały przedstawicielom inteligencji, a zwłaszcza nauczycielom i katechetom, nabycie szerszej wiedzy teologicznej, filozoficznej, pedagogiczno-katechetycznej oraz socjologicznej. Drugi rodzaj placówek stanowiły Katolickie Uniwersytety Ludowe wychodzące naprzeciw potrzebie zdobywania wykształcenia wśród mieszkańców wsi. Ks. S. Wyszyński również zwracał uwagę na to zagadnienie. W jednym z opracowań zapisał: *(...) zrozumienie tej potrzeby wśród duchowieństwa jest, dowód, że ośrodki oświatowe dla wsi już powstają, dobrym zaś przykładem innym diecezjom służy i tym razem diecezja płocka. Organizowany z inicjatywy i woli J.E. Księdza Arcybiskupa A. J. Nowowiejskiego Katolicki Uniwersytet Ludowy w Proboszczewicach ma odpowiadać wszystkim potrzebom duchowym, umysłowym i społecznym, które tak animują młodzież wiejską; ma on stworzyć: „żywe ognisko systematycznej oświaty katolickiej, umieszczone w środowisku wiejskim, do którego będzie przybywać wiejska młodzież katolicka, w wieku od 18 do 25 lat, dla zdobycia w ciągu kilkumiesięcznego pobytu odpowiedniego swemu stanowi wiedzy, oświaty, kultury i orientacji społecznej, w tym celu, ażeby po powrocie do swoich środowisk pełnić z poświęceniem i zapalem rolę przodowników wiejskich,*

¹⁴ Specjalną uwagę należałoby poświęcić popularnym wydawnictwom dla ludu; o przykład dla tej akcji jest łatwiej, gdyż można go znaleźć zarówno w *Action Populaire*, jak i wydawnictwach *Volksvereinu*, czy włoskich cyklach wydawniczych dla ludu. S. Wyszyński, *Główne typy Akcji Katolickiej zagranicą*, dz. cyt., s. 45.

pracujących bezinteresownie w myśl zasad Akcji Katolickiej dla dobra Kościoła oraz Państwa i Narodu Polskiego"¹⁵. Wśród przedmiotów nauczania w uniwersytetach ludowych oprócz treści filozoficzno-teologicznych znalazła się także tematyka społeczno-gospodarcza, spółdzielczości, kultury rolnej, higieny, a nawet obronności kraju¹⁶.

Odrębnym zagadnieniem zwanym z funkcją nauczania w formacji dorosłych jest problematyka treści nauczania. Warto w tym miejscu zauważyć inspiracje, jakie przekazywał w tej dziedzinie ks. S. Wyszyński w swoich publikacjach. Poza wykładem doktryny Kościoła katolickiego, który wyznaczał główny nurt treści nauczania, podkreślał rolę apologetyki i teologii moralnej. Powoływał się przy tym na przykład francuskich organizacji katolickich, które, jego zdaniem, miały znaczące osiągnięcia w dziedzinie edukacji religijnej ludu. Uprawianie apologetyki miało duże znaczenie zwłaszcza dla formacji intelektualnej w obronie przed ateistycznymi ideologiami. Edukacja w zakresie teologii moralnej miała natomiast chronić przed wpływami zlaicyzowanej moralności propagowanej w ówczesnej Francji. Odpowiedzią Akcji Katolickiej na laicki charakter francuskiego systemu oświatowego było organizowanie edukacji religijnej rodziców, przez co wspomagana była formacja katechetyczna ich dzieci. Wykorzystując zdobyte ówczesnego ruchu liturgicznego, Akcja Katolicka prowadziła wśród swoich członków także edukację liturgiczną¹⁷.

Tematyką będącą szczególnym przedmiotem zainteresowania ówczesnego redaktora naczelnego „Ateneum Kapłańskiego”, była edukacja społeczna katolików. Zasadniczy nurt refleksji stanowiła w tym przypadku krytyka komunistycznej wizji stosunków społecznych. Nie ograniczając się do poziomu zwalczania haseł propagatorów myśli komunistycznej, ks. S. Wyszyński domagał się pozytywnego wykładu katolickiej nauki społecznej. Do najważniejszych zagadnień w tym zakresie zaliczał problematykę etyki zawodowej, stosunków społecznych i ekonomicznych oraz budowania społeczeństwa „korporacyjnego”¹⁸.

¹⁵ Tenze, *Stanowisko i zadania duszpasterza wobec współczesnych ruchów społecznych*, Płock 1938, s. 30 – 31.

¹⁶ Zob. L. Wilczyński, *Działalność diecezjalnych Instytutów Akcji Katolickiej w Polsce w latach 1930 – 1939*, dz. cyt., s. 203.

¹⁷ Por. S. Wyszyński, *Główne typy Akcji Katolickiej zagranicą*, dz. cyt., s. 12 – 14.

¹⁸ Ustrój korporacyjny był ideą budowania społeczeństwa mniejszych i większych wspólnot. W założeniach przeciwstawiał się kapitalizmowi i liberalizmowi z ich dążeniem do indywidualizacji życia oraz totalitaryzmowi w wydaniu sowieckim, promującym masę ludową, a tym samym deprecjonującemu wartość pojedynczego człowieka. Zob. S. Wyszyński, *Stanowisko i zadania duszpasterza wobec współczesnych ruchów społecznych*, dz. cyt., s. 19, 40 – 41;

3. FUNKCJA WYCHOWANIA W FORMACJI DOROSŁYCH

Płaszczyzna wychowawcza formacji dorosłych pozostaje integralnie związana z całą działalnością nauczycielską. Tym, co ją określa są odmienne, właściwe dla tego typu działania cele, które winny koncentrować się na kształtowaniu określonych umiejętności. W teologicznej refleksji ks. Stefana Wyszyńskiego można wyróżnić kilka rodzajów celów wychowawczych, które tworzą swoistą gradację. Podstawowym celem było wychowanie katolików do świadomego przeżywania swojej wiary i dbania o jej rozwój. Następnym zadaniem wychowawczym była formacja moralna polegająca głównie na kształtowaniu określonych cnót i postaw etycznych. Ze szczególną uwagą ks. S. Wyszyński podkreślał wartość cnoty miłosierdzia oraz powiązanej z nią dobroczynności. Opierając dalszą formację wychowawczą na ugruntowanej świadomości religijnej oraz na urobionej moralności, kolejnym celem było wypracowanie u świeckich dyspozycji do apostołstwa. Istota tego zadania polegała na promocji w swoim środowisku myśli i wartości katolickich oraz opartego na nich sposobu życia¹⁹.

Zwieńczeniem formacji do apostołstwa było wychowanie chrześcijan twórczo włączających się w nurt życia społecznego w oparciu o aktualne nauczanie Kościoła. Temu zagadnieniu ks. S. Wyszyński poświęcał wiele miejsca w swojej twórczości. W jednym z referatów, skierowanym do duszpasterzy zaangażowanych w prowadzenie Akcji Katolickiej, dzielił się następującymi wskazaniem: *współczesny człowiek jest wychowany w duchu liberalistycznego egoizmu gospodarczego, co jest głównym źródłem nienawiści i wyzysku. Kościół musi wychować nowego człowieka w duchu społecznym, musi wychować w nim szereg cnót społecznych, musi żądać odeń wielkiej pracy nad sobą, opanowania własnej woli i scharmonizowania jej z prawem Bożym, uporządkowania uczuć i namiętności, wyzbycia się egoizmu i nienawiści tak zakorzenionej przez ducha walki klasowej*²⁰.

tenże, *Duszpasterz w budowaniu ustroju korporacyjnego*, „Ateneum Kapłańskie” 31 (1939) t. 43, s. 104 – 108, 123 – 124; por. tenże (rec.), *Machay F. Ks. dr. „Rozwiązanie sprawy społecznej w ramach Akcji Katolickiej”*. Poznań, Książnica A. K. n. 11, 1931, 187, „Ateneum Kapłańskie” 23 (1932) t. 29, s. 306.

¹⁹ Por. tenże, *Główne typy Akcji Katolickiej zagranicą*, dz. cyt., s. 13, 41, 45 – 46.

²⁰ Tenże, *Stanowisko i zadania duszpasterza wobec współczesnych ruchów społecznych*, dz. cyt., s. 42.

Refleksja teologiczna ks. S. Wyszyńskiego podejmowała ponadto niektóre aspekty metodyki pracy wychowawczej. Kierując się wskazaniami Piusa XI, za główne narzędzie wychowawcze uważał osobisty przykład dawany przez kapłana-nauczyciela. Dużą wagę przywiązywał do modlitwy i do podejmowania osobistych ofiar, jako dodatkowych środków oddziaływania wychowawczego²¹. Zwracał także uwagę na konieczność indywidualizacji oddziaływania formacyjnego w celu jego pogłębiania i utrwalania: (...) *wychowanie [staje się] połowiczne w organizacji, która ułatwia poznanie prawd katolickich, rzadko jednak pomaga do realizowania ich w praktycznym życiu jednostki. Oczywiście stąd jeden krok do czynu, ale właśnie o ten jeden krok tak trudno; organizacja nie zawsze ma siłę, by jej impuls do czynu, zwłaszcza w sferze indywidualnych obowiązków moralnych czy religijnych był decydujący i zobowiązujący*²².

W świetle powyższej wypowiedzi można dostrzec także inny, ważny postulat pedagogiczny. Wiąże się on z potrzebą poznawania indywidualnych potrzeb konkretnego człowieka, dzięki czemu proces formacji wychowawczej może przynosić lepsze efekty. Na podobnej płaszczyźnie można uplasować przestrożę ks. S. Wyszyńskiego, aby w pracy formacyjnej unikać wcześniejszego „etykietowania” ludzi. Skierowana ona była głównie pod adresem księży, którzy niekiedy bezzasadnie nadając określonym osobom miano „komunista”, „liberał”, czy choćby „bezrobotny” – uznawali ich za wrogo lub przynajmniej pretensjonalnie nastawionych do Kościoła. Tym samym łatwo przekreślali możliwość objęcia tych ludzi oddziaływaniem formacyjnym. Umiejętność pokonywania różnych schematów i towarzyszących nim uprzedzeń, a nade wszystko otwartość na drugiego człowieka, powinny, zdaniem redaktora naczelnego „Ateneum Kapłańskiego”, charakteryzować dobrego duszpasterza-wychowawcę²³.

4. FUNKCJA WTAJEMNICZENIA W FORMACJI DOROSŁYCH

Prowadzenie osoby katechizowanej do życia modlitewnego, sakramentalnego i liturgicznego we wspólnocie Kościoła oraz troska o jego

²¹ Por. tenże, *Główne typy Akcji Katolickiej zagranicą*, dz. cyt., s. 40.

²² Tamże, s. 38.

²³ Por. tenże, *Stanowisko i zadania duszpasterza wobec współczesnych ruchów społecznych*, dz. cyt., s. 6 – 7, 20 – 21.

stałe pogłębianie stanowi o istocie wymiaru wtajemniczenia w formacji katechetycznej. Jej owocem jest doświadczenie żywego kontaktu z Bogiem i udziału w Jego zbawczym misterium w Jezusie Chrystusie przez uczestnictwo w życiu sakramentalnym. W stosunku do członków Akcji Katolickiej ten wymiar formacji miał polegać głównie na systematyzowaniu i pogłębieniu ich świadomości w zakresie praktyki życia sakramentalnego. Jak można zatem zauważyć, wtajemniczanie ściśle łączy się z treściami nauczania i wychowania formacji dorosłych, szczególnie w odniesieniu do życia sakramentalnego, duchowości i liturgii.

Wykorzystując fakt, że w szeregach Akcji Katolickiej znaleźli się w dużej mierze ludzie wyrosli w różnych bractwach i ruchach kościelnych, ks. S. Wyszyński doradzał, aby *rozwinąć te bractwa, dać im zdrową naukę zamiast taniej dewocji, wzmocnić nauczanie życia chrześcijańskiego*²⁴. Tradycje i charyzmaty poszczególnych wspólnot stanowiły cenny materiał, który wystarczyło jedynie odpowiednio zagospodarować w dalszej pracy formacyjnej. Domagało się to jednak odpowiedniego rozpoznania poziomu życia duchowego danej grupy, aby następnie skutecznie je pogłębić i pobudzić do dalszego rozwoju.

W świetle refleksji ks. S. Wyszyńskiego charakterystyczną linię programową formacji inicjacyjno-mistagogicznej Akcji Katolickiej wyznaczały następujące zagadnienia²⁵:

a) budowanie tożsamości chrześcijańskiej ze szczególnym wypukleniem relacji człowieka do Boga. Właściwe odniesienie dla tej relacji wyznaczało główne hasło Akcji Katolickiej, głoszące rozszerzanie „panowania Chrystusa” w świecie. To domagało się od uczestników tej formacji budowania takiej hierarchii wartości, aby pierwsze miejsce należało w niej do Boga. Tym samym formacja streszczała się w idei „budowania na Chrystusie”, ponieważ wszelkie działania zewnętrzne mogło mieć jedynie wtedy sens, gdy było ono realizacją woli Bożej.

b) formacji sumienia. W jej zakres wchodziła praca nad głębszym poznaniem siebie, następnie podejmowanie wysiłku „zapierania się siebie”, nawracania się, a także przyjmowania wyrzeczeń i ofiar. Droga formacji sumienia była konkretną odpowiedzią człowieka na

²⁴ Tenże, *Główne typy Akcji Katolickiej zagranicą*, dz. cyt., s. 45

²⁵ Por. tenże, *Źródło mocy Akcji Katolickiej*, art. cyt., s. 210 – 215; zob. także K. Sosna, *Rola świeckich w posłannictwie Kościoła w świetle działalności Akcji Katolickiej*, art. cyt., s. 557 – 558.

zbawczą miłość Boga, w celu zbliżenia się do niej zwłaszcza poprzez sakrament pokuty i Eucharystię.

c) rozwoju modlitwy. Dzięki niej chrześcijanin może przeżywać swoją wiarę jako osobową więź z Bogiem. Modlitwa przyjmując postać dialogu człowieka ze swoim Stwórcą, również w wymiarze wspólnotowym, skutkowałą także pogłębieniem tożsamości chrześcijańskiej oraz postępem formacji sumienia. Bez stałego ożywiania i rozbudzania różnych form dialogu modlitewnego z Bogiem, działaczom Akcji Katolickiej, groziłoby zejście do roli społeczników.

Realizacji powyższej linii formacyjnej miały służyć głównie systematyczna katecheza oraz spotkania modlitewne. Formą, która dawała szersze możliwości wdrażania wymiaru wtajemniczenia w formacji religijnej dorosłych, były rekolekcje zamknięte. Ta praktyka zaczerpnięta z Europy Zachodniej spotkała się z dobrym odzewem w ówczesnej Polsce. Jej zwolennikiem i propagatorem był również ks. S. Wyszyński. Dzięki niej można było stworzyć warunki dla indywidualnego kontaktu z Bogiem. Ten rodzaj pracy formacyjnej pozwalał osobom uczestniczącym w rekolekcjach na wchodzenie w głębsze doświadczenie religijne oraz otwierał ich na silniejsze i bardziej usystematyzowane oddziaływanie duchowe²⁶.

PODSUMOWANIE

Powstanie Akcji Katolickiej w przedwojennej Polsce zaowocowało zgromadzeniem w jej szeregach wielu katolików świeckich. Dynamiczny rozwój tego zrzeszenia domagał się od kierownictwa Akcji Katolickiej refleksji nad celami, treściami oraz metodami pracy formacyjnej. W realizację tego przedsięwzięcia włączyło się w tym okresie wielu ekspertów duchownych i świeckich z zakresu teologii, filozofii, pedagogiki, socjologii, prawa oraz innych dyscyplin naukowych. Dzięki temu udało się stworzyć rozbudowany i wielostronny system formacji religijnej dorosłych. W gronie promotorów działalności formacyjnej Akcji Katolickiej znalazł się także ks. S. Wyszyński. Badając jego refleksję na ten temat można wyraźnie wskazać trzy jej wymiary: nauczania, wychowania i wtajemniczenia. Obecność tych wymiarów pozwala w świetle współczesnej myśli katechetycznej traktować ten typ formacji za przejaw katechezy

²⁶ Por. tenże, *Główne typy Akcji Katolickiej zagranicą*, dz. cyt., s. 27; tenże, „*Kuźnia Akcji Katolickiej*” – rekolekcje zamknięte, „*Ateneum Kapłańskie*” 23 (1932) t. 29, s. 159 – 160.

dorosłych. Wraz z wybuchem II wojny światowej w 1939 r. przerwana została na przeszło pięćdziesiąt lat działalność Akcji Katolickiej. Okres zaledwie dziewięciu lat jej istnienia nie pozwala na dokonanie rzetelnej oceny skuteczności podejmowanej przez Akcję pracy formacyjnej. Niewątpliwie jednak rozmiary wysiłku wkładanego w organizowanie formacji dorosłych, muszą także dziś budzić uzasadniony podziw i uznanie.

Reaktywacja Akcji Katolickiej w Polsce w 1996 r., wzrastająca świadomość i aktywność świeckich w Kościele, pozwala dostrzec pomiędzy okresem międzywojennym a współczesną sytuacją w Polsce szereg podobieństw. Można je zauważyć również w ocenie stanu ignorancji religijnej przeciętnego wiernego w naszym kraju sprzed siedemdziesięciu lat i obecnie. Podobnie jak wówczas tak i dziś, potrzebna jest formacja świeckich do zadań apostołskich w świecie. Dostrzegając zachodzące głębokie analogie pomiędzy tymi okresami w dziejach Kościoła w Polsce, sięgnięcie do dorobku ówczesnej myśli formacyjnej ks. S. Wyszyńskiego staje się całkowicie uzasadnione. Zaprezentowane w niniejszej refleksji fragmenty wypowiedzi późniejszego Prymasa Tysiąclecia stanowią potwierdzenie, że wiele jego postulatów i spostrzeżeń nie straciło nic ze swojej aktualności.

Cechą charakterystyczną stylu refleksji teologicznej ks. S. Wyszyńskiego był jej realizm. Wyrażał się on w pierwszym rzędzie w budowaniu realnej oceny sytuacji społecznej oraz poziomu religijności współczesnego człowieka. Realizm ten ujawniał się w przestrzeganiu przed niebezpieczeństwami towarzyszącymi pracy formacyjnej. Pierwszym z nich było skupienie się wyłącznie na stronie edukacyjnej, co prowadziłoby do przeintelektualizowaniu całej formacji. Drugie niebezpieczeństwo polegało na nadmiernym koncentrowaniu się na działalności organizacyjnej oraz społecznej. Niewątpliwie obecność podobnego sposobu refleksji odwołującej się do realizmu sytuacji człowieka i rzeczywistych uwarunkowań jego życia, jest nadal niezmiernie potrzebna na gruncie współczesnej katechetyki.

Ks. S. Wyszyński w swojej twórczości teologicznej wiele miejsca poświęcał ówczesnym prądom ideologicznym i społecznym. Dziś nie przestaje być bardzo potrzebna pogłębiona refleksja nad współcześnie lansowanymi ideologiami oraz mechanizmami, za pomocą których dokonują się zmiany cywilizacyjne w sferze mentalności i szeroko rozumianej kultury życia. Kościół podejmując wysiłek formacji religijnej dorosłych, nie może nie brać pod uwagę kontekstu ideowego i społecznego, bez czego jego działalność będzie pozbawiona

większej skuteczności. Dominujący współcześnie postmodernizm z głoszonymi równocześnie liberalizmem i relatywizmem moralnym, pozostają w wielu miejscach w głębokiej sprzeczności z chrześcijańską koncepcją człowieka i świata. Rozpoznawanie pojawiających się w związku z tym zagrożeń oraz wypracowanie pozytywnej na nie odpowiedzi, należy traktować jako przesłanie przedwojennego redaktora „Ateneum Kapłańskiego” na nasze czasy.

Na aktualności nie stracił również postulat ks. S. Wyszyńskiego dotyczący wykorzystywania wszelkich możliwych form przekazu, aby trafiać do jak najszerszego kręgu odbiorców z przekazem treści religijnych. W tamtych czasach najskuteczniejszym środkiem na tym polu była prowadzona na szeroką skalę działalność wydawnicza oraz prasowa²⁷. Dzięki temu Akcja Katolicka wypracowała mechanizmy masowego oddziaływania formacyjnego. Doceniając wartość tych mechanizmów, ks. S. Wyszyński akcentował potrzebę równoległego pójścia w kierunku formacji specjalistycznej opartej na mniejszych grupach. Specyfikę takich grup wyznaczał choćby wykonywany zawód, wykształcenie bądź sytuacja społeczna. Współczesna myśl katechetyczna powinna także uwzględniać postulat organizowania „formacji masowej” w oparciu o wszelkie możliwe środki komunikacji przy jednoczesnym rozwijaniu formacji w małych grupach, wspólnotach czy zrzeszeniach, zaadresowanej do człowieka o określonych potrzebach w zakresie edukacji religijnej.

Sobór Watykański II, a za nim dokumenty katechetyczne Kościoła, wskazały na katechumenat jako na główny model katechezy dorosłych²⁸. Zasadniczy cel tego rodzaju formacji związany jest z realizacją funkcji wtajemniczenia. Na podobny kierunek pracy formacyjnej wskazywał także ks. S. Wyszyński uwypuklając potrzebę dynamicznego rozwijania życia duchowego i moralnego osoby dorosłej. Współcześnie w praktycznej realizacji tego zadania, refleksja późniejszego Prymasa Polski może dostarczyć wielu cennych inspiracji.

²⁷ Nowatorskim pomysłem promocji myśli chrześcijańskiej było utworzenie przez Akcję Katolicką w Katowicach w pierwszej połowie lat trzydziestych Centrali Filmowej, mającej dystrybuować wartościowe obrazy filmowe na potrzeby kin parafialnych. Zob. R. Niparko, *Akcja Katolicka*, art. cyt., kol. 232.

²⁸ Por. Międzynarodowa Rada do Spraw Katechezy, *Katecheza dorosłych we wspólnocie chrześcijańskiej. Niektóre linie i ukierunkowania*, Kraków 2001, nr 4 – 5, 66 – 67.

Organizowanie katechezy dla dorosłych w Polsce ma swoją historię, w której karty wpisała się twórczość teologiczna ks. S. Wyszyńskiego związana z działalnością Akcji Katolickiej. Warto ją przypominać i doceniać. Zakończeniem niniejszej refleksji niech staną się słowa Prymasa Tysiąclecia: *Jest rzeczą znamionną, jak w pracy organizacyjnej trudno się ustrzec przesadnej wiary we własne siły, która zwłaszcza w Akcji Katolickiej więcej szkód przynosi niż korzyści. Może dlatego starsze pokolenie naszego duchowieństwa darzy pewną nieufnością t.zw. społeczników. (...) Współczesny działacz katolicki musi mieć więcej, niż spokój i umiar dyplomaty, musi mieć pewność, płynącą ze świadomości, że tylko tyle pomoże Panu Bogu zbawić świat, na ile Pan Bóg mu pomagać sobie pozwoli²⁹.*

Zusammenfassung

Die Entwicklung der katholischen Aktion ist in Polen auf die Dreißiger Jahre des XX. Jhds. gefallen. In dieser Zeit hat der Priester Stefan Wyszyński seine Schriftstellertätigkeit angefangen. In seinen Bearbeitungen hat er sich mit der Problematik der Erwachsenenformation in Strukturen der katholischen Aktion beschäftigt. Die von ihm vorgeschlagene Konzeption der Formationstätigkeit kann für eine Art Katechese für Erwachsene betrachtet werden. Es bestätigt das Bestehen von drei Funktionen der Katechese – Lehre, Erziehung und Initiation. Er hat die Bedeutung der Funktion der Initiation besonders betont, was sich mit der mit Gebet und Bußsakramentpraktik verbunden ausdrückte. In seinem theologischen Denken hat er die Notwendigkeit des Realismus in Beurteilung der Situation eines Menschen und einer Gesellschaft betont, um erwachsenen Menschen besser zu lernen und zu erziehen. Seine in der Dreißiger Jahren des XX. Jhds. ausgearbeiteten Leistungen hören nicht auf auch heute aktuell zu sein.

Ks. Rafał Bednarczyk

²⁹ S. Wyszyński, *Główne typy Akcji Katolickiej zagranicą*, dz. cyt., s. 46.